

Opowieści o religii w twórczości mistrzów komiksu współczesnego Przemysław Zawrotny

Streszczenie

Zasadniczym celem rozprawy składającej się z trzech rozdziałów, wstępu i zakończenia, jest przyjrzenie się zachodniemu komiksowi autorskiemu (twórczości autorów uznawanych za mistrzów gatunku) przez pryzmat tematyki religijnej. We wstępie wyjaśniam kryteria doboru omawianych autorów: są to twórcy prezentujący spójną i konsekwentnie realizowaną w ich utworach (komiksowych, ale też literackich i filmowych – a niekiedy wykraczającą poza samą twórczość) wizję religii. Omawiani autorzy to scenarzyści – moje refleksje na temat komiksu są snute przede wszystkim z perspektywy literaturoznawczej, choć nie wyłącznie.

W pierwszym rozdziale dokonuję rozpoznania na polu teorii i porządkuję pojęcia. Najpierw definiuję komiks autorski, przybliżam jego historię, związki z terminem „powieść graficzna”, opisuję cechy oraz wskazuję ramy chronologiczne, w które pojęcie autorskości w komiksie da się opisywać (powołuję się tu na takich badaczy jak Jerzy Szyłak, Wojciech Birek, Dan Mazur i Alexander Danner oraz Jan Baetens i Hugo Frey). Punktami oparcia są dla mnie trzy daty przyjęte jako ważne w historii komiksu: 1967 (wydanie *Ballady o słonym morzu* Hugona Pratta), 1978 (wydanie *Umowy z Bogiem* Willa Eisnera) i 1986 (pojawienie się *Mausa* Arta Spiegelmana, *Strażników* Alana Moore'a i Dave'a Gibbonsa oraz *Powrotu Mrocznego Rycerza* Franka Millera). Konfrontuję wzrost znaczenia autora w komiksie z analogicznym procesem mającym miejsce w historii kina (tyle że w tym wypadku dwadzieścia lat wcześniej) i tendencją zupełnie odwrotną na polu literatury (esej Rolanda Barthes'a *Śmierć autora* z 1968 roku) – by dojść do wniosku, że to, co w literaturze było walką z zawłaszczeniem interpretacji, w komiksie i filmie stało się, w nieco zmienionej formie, dojrzewaniem gatunku artystycznego. Prowadzi to do rozważań o kształcie kultury popularnej, sensowności podziału na niskie i wysokie oraz stanowi próbę umieszczenia komiksu w tak stworzonym (zburzonym?) horyzoncie.

W dalszej części rozdziału wprowadzam pojęcia związane z religią (takie jak *sacrum*), dokonuję krótkiego przeglądu różnych stanowisk badaczy zajmujących się religią (m.in. Émile Durkheim, Rudolf Otto, Zygmunt Freud, Roland Barthes, Leszek Kołakowski, Tadeusz Sławek, Agata Bielik-Robson). Zmierzają one ku stwierdzeniu, że religia jest opowieścią o świecie, sama zaś też, jako idea porządkująca rzeczywistość, może być tematem opowieści. Te ostatnie natomiast mogą być przekazywane za pomocą medium komiksowego. W ostatniej części rozdziału przyglądam się obecności tej tematyki w głównonurtowym komiksie amerykańskim (przede wszystkim chodzi tu o gatunek opowieści superbohaterskiej), a także w komiksowym undergroundzie oraz w autorskiej powieści graficznej (tu zwłaszcza skupiam się na utworach Craiga Thompsona). W kompozycji tej części rozdziału akcentuję przejście od komiksu gatunkowego do autorskiego.

W drugim rozdziale pracy poddaję analizie czterech brytyjskich twórców związanych ze zjawiskiem nazwanym przez krytykę Brytyjską Inwazją w komiksie amerykańskim. Miała ona miejsce na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych, a polegała na zatrudnianiu przez amerykańskich wydawców scenarzystów z Wysp. Ci zaś dokonali swoistej rewolucji w komiksie rozrywkowym, ukazując, że komercyjna odmiana opowieści obrazkowych może nosić wszelkie znamiona utworów w pełni autorskich. Najwięcej miejsca poświęcam Alanowi Moore'owi, którego uznaję za twórcę programowego. Analizuję szczegółowo jego utwory (*Saga o Potworze z bagien*, *Prosto z piekła*, *Strażnicy*, *Promethea*) pod kątem religijnych koncepcji bardzo silnie się w nich manifestujących. Podobnie czynię w późniejszych partiach rozdziału z twórczością Granta Morrisona, interpretując w tym samym duchu jego utwory (takie jak *Animal Man*, *Doom Patrol*, *The Invisibles*, *Misterium*, *Azyl Arkham*) i konfrontując je niekiedy z twórczością Moore'a. Ponadto przyglądam się również twórczości komiksowej i literackiej Neila Gaimana – ze szczególnym uwzględnieniem jego obrazkowego *opus magnum*, czyli serii *Sandman* – a także Gartha Ennisa, którego jako cynicznego sceptyka ustawiam w opozycji do trzech pozostałych autorów,

wpisujących w ten czy inny sposób religię we własny światopogląd.

Trzeci rozdział w całości poświęcam twórczości i filozofii Alejandra Jodorowsky'ego, chilijskiego artysty, który zasłynął na polu komiksu, filmu, działań parateatralnych oraz jako twórca osobliwej koncepcji łączącej mistykę, sztukę i motywy psychoanalityczne. Próbuję określić miejsce tego twórcy w świecie sztuki – zestawiam go z takimi koncepcjami jak Teatr Okrucieństwa Antoine'a Artauda, dramat absurdu, surrealizmem, New Age oraz ruchami kontestacyjnymi lat sześćdziesiątych. Przyglądam się też recepcji jego filmów w Polsce i za granicą oraz rekonstruję filozofię twórczości. Następnym krokiem są interpretacje poszczególnych utworów filmowych (*Fando i Lis*, *Kret*, *Święta góra*, *Święta krew*) i komiksowych (*Incal*, *Juan Solo*, *Szalona z Sacre-Coeur*, *Księżycowa gęba*), których znaczącym elementem staje się wskazanie powtarzających się motywów – co ma na celu ukazanie ciągłości myśli artysty dowodzące istnienia spójnej wizji religii w jego twórczości. Rozdział kończę krótkim przeglądem dzieł innych twórców inspirowanych utworami Jodorowsky'ego i analizą wybranych przykładów – wśród nich najważniejszym autorem jest Moebius.

W zakończeniu rozprawy wskazuję inne drogi, którymi można by podążać, przyglądając się opowieściom o religii w komiksie (niekoniecznie w oparciu o kryteria, które stały za moimi wyborami). Wskazuję nurty i zjawiska w komiksie europejskim – głównonurtowy komiks frankofoński, twórczość europejskich mistrzów (jak Enki Bilal) oraz artystów zwanych nową falą komiksu francuskiego (do tej grupy zaliczają się m.in. Joann Sfar, Marjane Satrapi i David B.).